

Vörösmarty-hagyomány a Babits-életműben

„Vörösmarty nagy ember és izgató talány.”¹

Babits Mihály 1921-ben az *Est* december 25-i számában a következő kijelentést tette: „Irodalmi neveltetésem és a métier megtanulása engem elsősorban Arany Jánoshoz fűz, de a formán túl mélyebb hatást inkább Vörösmarty tett rám. Ezenkívül irodalmi működésem egy egész korszakát dominálták a görög-római klasszikusok.”² Később, 1935-ös székesfehérvári, *A mai Vörösmarty* című ünnepi beszédében is nyilatkozott arról, hogy Vörösmarty művészete egyik legmeghatározóbb fiataalkori élménye: „Én gyermekkoromban Petőfiből, Aranyból jöttem rá először, hogy mi a költészet. Vörösmarty idegenebb volt: fenségesebb és szinte azt mondhatnám, félelmesebb.”³ Vörösmarty rímeit már gyermekkorában dúdolta; édesanyja, Kelemen Auróra altatódal helyett többször mondott Vörösmarty-műveket: a *Szép Ilonkát* és *A merengőhöz* című költeményt. Szekszárdi otthonukban számos Vörösmarty-kiadás volt, már kisiskolás korában olvasgatta a *Csongor és Tündét*, de ekkor még a művet nem érthette.⁴ Csak később jött rá, hogy a nyelv zeneisége adja Vörösmarty fenségét. Erről a következőket vallotta: „Vörösmarty nagyságát akkor kezdtem igazán érezni, mikor rájöttem hogy a költészetet nem a »mondanivaló« teszi. Nem a prózában leírható mese vagy

SEBŐK MELINDA (1979) irodalomtörténész. A KRE BTK Modern Magyar Irodalomtudományi Tanszékének egyetemi docense. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Modern értékőrzők* (2017). A szerző a tanulmány megírásának idején MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesült.

- 1 Babits Mihály: *Az ifjú Vörösmarty* = uő., szerk. Jankovics József: *Tanulmányok, esszék*. Budapest, 2005, Kortárs Könyvkiadó, 246.
- 2 Babits Mihály: *Riportok, interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Budapest, 2018, Magyar Napló, 83.
- 3 Babits Mihály: *A mai Vörösmarty*, = uő., szerk. Belia György: *Esszék, tanulmányok, II.* Budapest, 1978, Szépirodalmi Kiadó, 301.
- 4 „Anyám magányos óráiban vagy gyermekei közt, ének helyett, sokszor szavalgatta a Szép Ilonkát és a Merengőhöz címzett ódát. Ezeknek rímei legrégibb emlékezetemből csengnek vissza, bár értelmüktől kissé függetlenül. Családi polcunkon egy tucat avult és dísztelen »díszkötés« képviselte a költőt. [...] Én többnyire a hatodik kötetet szedtem ki, a Csongort, és megpróbáltam olvasni mint regét vagy tündérmesét. Ez nehéz volt, mert események és történet helyett inkább szívek és villogások áradtak felém a könyv lapjairól. És valami végtelen és végtelenül gazdag muzsika.” Babits Mihály: *A mai Vörösmarty*, i. m. 301.

téma hanem sokkal inkább ép a színek, villogások és zenék.”⁵ Babits családjában élő Vörösmarty-kultusz az egész pályáját meghatározta. Elődjéhez fűződő olvasmányélményei, esszéi, tanulmányai és előadásai is igazolják Vörösmarty iránti rajongását.

Ma már irodalomtörténeti tény, hogy Vörösmarty megítélésben a nyugatosok (elsősorban Schöpflin Aladár,⁶ Babits Mihály és Szerb Antal⁷) hoztak változást. Vörösmarty befogadástörténeti paradigmaváltását a romantikus hagyománnyal szemben a nyugatos modernség nyelvszemlélete jelentette. Schöpflin, Babits és Szerb Antal álláspontja nem csupán abban közös, hogy (különösen Schöpflin és Babits) szembeszáll Gyulai monográfiájának gondolatmenetével, hanem abban is, hogy mindhárman felfedezik az utolsó pályaszakasz modernségét, megérik Vörösmarty nyelvének képgazdagságát. Schöpflin szerint a kései Vörösmartynál a „szavak minduntalan el akarnak szakadni a gondolattól, eltávolodnak tőle, [...] a symbolumok idegesen torlódnak egymásra, kisiklatják egymást helyükből”,⁸ Szerb Antal is megjegyzi, hogy a nagy lírikus „túljut a szavakon”.⁹ Babits mindkét 1911-ben írt (*Az Ifjú Vörösmarty, A férfi Vörösmarty*) tanulmányában kitér Vörösmarty tarka képzeteire, remek nyelvezetére: „Ahol sok a képzet, ott sok a szín, sok a szó, gazdag a nyelv. [...] Vörösmartynál a nyelvkinccs egy képzetkinccs.”¹⁰ Később *Az európai irodalom történetében* is utal nyelvének gazdagságára, mikor eposzainak színpompáját, hexameterinek gördülékenységét az angol romantikusokhoz hasonlítja. A *Zalán futása* és a *Cserhalom* színei, képei, pazar nyelvezete a Byron-eposzokat is fölülmúlja: „A színpompa magában a költő lelkében van”,¹¹ „Vörösmarty csupa spontán

5 Babits: *A mai Vörösmarty*, i. m. 301.

6 „A *Vén cigány* a maga közvetlenségével és Vörösmarty egyébkori technikájától teljesen elütő formáival ma a költő leginkább élő műve. Ezzel Vörösmarty átnyúlik a ma költészetébe. Ma leginkább és legelső sorban közvetlenséget keresünk a költőben és szeretjük, ha hírokat üt meg lelkünkben, inkább jelezve, mint végigjátszva a melódiát s ránk hagyva, hogy egészítsük ki, amit ő nem pengetett végig. Mi nem látunk benne dagályt, mint látott Gyulai.” Schöpflin Aladár: *A két Vörösmarty. Nyugat*, 1908/11, 584.

7 „A késői, meghasonlott lelkű Vörösmarty nem uralkodik többé képzetén, elveszti a kapcsolatot a valósággal és átlép abba a félelmes világba, ahol már az álom az igaz és az igaz az álom. És ekkor, amikor az emberek számára már elveszett, magával tehetetlen, szerencsétlen rom, ekkor írja utolsó és legszebb költeményeit.” Szerb Antal: *Vörösmarty Mihály = uő., A varázsló eltöri pálcáját*. Budapest, 1948, Révai Kiadó, 138.

8 Schöpflin Aladár: *A két Vörösmarty*, i. m. 583.

9 „A nagy lírikusokban valami furcsa, önmaguk ellen forduló vágy él, hogy megszabaduljanak árukelő eszközeiktől, a szavaktól, amelyek cserben hagyják őket, amikor a legnagyobb szükség lenne rájuk: hogy túljussanak a szavakon, romances sans paroles-okat, szöveg nélküli románcoakat költsenek, mint ahogy Paul Verlaine mondta – vagyis zenét.” Szerb Antal: *A kétarcú hallgatás = uő., A varázsló eltöri pálcáját*, i. m. 176.

10 Babits: *Az ifjú Vörösmarty*, i. m. 249.

11 Babits Mihály: *Az európai irodalom története*. Budapest, 1991, Auktor Könyvkiadó, 483.

zsenialitás.”¹² A nyugatosok nyelvszemlélete tehát kilépteti Vörösmartyt a romantikus hagyományból. S bár a Vörösmarty-recepcióban beállt fordulat már Schöpflin 1908-as *A két Vörösmarty* írásával elkezdődött, a nyugatosok közül kétségkívül (s itt Schöpflin Aladár, Szerb Antal¹³ mellett akár Kosztolányi Dezső Vörösmarty-előadására¹⁴ is gondolhatunk) Babits tett a legtöbbet – mindhárom műnemre kiterjedő: az epikus, a tragikus és a lírikus művészt is méltató írással – Vörösmarty újraértelmezéséhez.

1901-ben a budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetem magyar–francia szakára beiratkozó, majd 1903-ban már magyar–latin szakon alapvizsgázó Babits költői – filozófiai – világirodalmi szemlélete elsősorban Bodnár Zsigmond irodalomelőadásain; Alexander Bernát és Pauler Ákos filozófiatörténet-óráin; Becker Fülöp és Tharaud Ernő francia irodalomról tartott értekezéseiben, valamint Négyesy László stílusgyakorlatainak formálódott. Babits leckekönyvének tanúsága szerint:¹⁵ a felsorolt tanárokon kívül többek között Gyulai Pál (*A magyar irodalom története*) és Beöthy Zsolt (*Petőfi költői jelleme, Vörösmarty Két szomszédvárának fejtegetése*) kurzusait is hallgatta, de mivel fiatal bölcsészhallgatóként még nem tulajdonított a költészetnek nemzeti funkciót, így sem Gyulait, sem Beöthyt nem tartotta példaképének. Noha Babits az 1911-es Vörösmarty-tanulmányaiban mikor *A két szomszédvár* gyönyörű tájképeit dicséri, Beöthyt nem említi, vitába száll Gyulaival, aki „tiszta nyelven művészileg megírt életrajzzal ajándékozott meg bennünket, de a kiadás jegyzetei csak nyers adatok; s az életrajz inkább kor- és miliő-rajz, [...] Gyulai nem mert Vörösmarty lelkének mélysegeibe lehatolni”;¹⁶ majd felhívja a figyelmet Gyulai azon helytelen megállapítására, miszerint „amit a költő 1832 végéig megírt, költői pályájának csak első felét képezi ugyan, de mégis majd mindent magában foglal, ami költészetének lényege és hatásában korszakos. Ez az állítás hibás.”¹⁷ Babits tehát elhatárolódik

12 Uo. 75.

13 „A vén cigány, Vörösmarty egyik utolsó verse, alkotásának megdöbbentő hangszerelésű fortisszimója. Képek zuhataga ragadja el az olvasót, világok végzetein zuhanunk keresztül, pokol és mennyország dübörögnek és zenélnek valahonnan távolról és minden elveszett.” Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Budapest, 1991, Magvető Kiadó, 299.

14 Kosztolányi Dezső *Emlékezés Vörösmarty Mihályról* címmel a Magyar Rádióban mondott beszédet a költőről 1929. december 1-jén. Kosztolányi Vörösmarty kései korszakáról a következőképp nyilatkozott: „Belemerült Shakespeare költészetébe, szakadatlanul ezt szemlélte, mint az elborult hajós a tengert. Merészsége az ő merészségén edződött, öregkori költeményei lírárnknak shakespeare-i remekei. A »Szózat«-ban nem egy ember, hanem egy nép veti föl a lét és nemlét hamleti kérdését s a »Vén cigány«-ban egy országafosztott, mindenből kitagadott, mindenkitől megalázott fejedelem pöröl a céltalan világmindenséggel. Magyarsága éppen azért megrázó, mert nem szűk, nem vidékies, nem korlátolt, hanem tág, általános, emberi.” Salamon István: Kosztolányi Dezső előadása a Magyar Rádióban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1982/4, 460.

15 Belia György: *Babits Mihály tanulóiévei*. Budapest, 1983, Szépirodalmi Könyvkiadó, 146–149.

16 Babits: *Az ifjú Vörösmarty*, i. m. 245.

17 Babits: *A férfi Vörösmarty* = uő., szerk. Jankovics József: *Tanulmányok, esszék*, i. m. 265.

Gyulaitól, igyekszik Vörösmarty lelkébe látni, és a kései Vörösmarty-versek méltatására is vállalkozik. Babits tanulmányai a 19. századi hagyományos Vörösmarty-képet újszerű megvilágításba helyezik: életrajzírás vagy poétikai értékelés helyett sokszor lélektani-pszichológiai fejtegetésekbe kezd, csodálja elődje nyelvének szokatlan használatát, látomásos képeinek gazdagságát, gondolati-filozófiai mélységét, *A vén cigányt* pedig „a leghatalmasabb költeménynek”, „a legszebb magyar versnek”¹⁸ tekinti.

Babits *Az ifjú Vörösmarty* tanulmányában az epikus művészt (elsősorban a *Zalán futását*), *A férfi Vörösmarty* tanulmányában leginkább a drámaíró (elsősorban a *Csongor és Tündét*, s azon belül az *Éj monológját*) elemzi. Bár a kettős Vörösmarty-portré gondolatgazdag, kimagasló teljesítmény, a költőelőd kései korszakának újszerűségét, nyelvének gazdagságát méltató Babits a lírai korpusz 1840-es évek után keletkezett alkotásairól nem nyújt érdemi elemzést. Számos Vörösmarty-idézet között inkább prózába transzponált újraírást találunk (jó példa a vers átírására, amit *Az emberekről* állít: „e nagy föld kerekén óriási záport és szelet lát szállni forró szárnyakon; könnyekből a zápor, sóhajokból a szél”¹⁹). *A férfi Vörösmarty* záró fejezetében (*A vén cigány* címmel) a *Fogytán van a napod* versidézet után lélektani-pszichikai értékelést olvashatunk sok önismétléssel, pl.: *A vén cigány* „a leghatalmasabb költemény”, „a legszebb magyar vers”, „különös vers”, „egy örült képzetkapcsolása”, „egy örült verse”, „az örült látománya”.²⁰ Jó néhány tanulmány foglalkozott már *A vén cigány* változó megítélésével: elsősorban Szegedy Maszák Mihály,²¹ Szénási Zoltán²² és Végh Balázs Béla²³ írásai gondolhatunk. Babits 1911-es Vörösmarty-tanulmányainak irodalomtörténeti értékeléséhez Kappanyos András összefoglalását idézem: „Waldapfel József megvédte Vörösmartyt Babbitstól, Vas István megvédte Babbitst Waldapfeltől, Tóth Dezső megvédte Waldapfelt, Laczkó András megvédte még egyszer (azaz kétszer) Babbitst, Taxner Ernő pedig megpróbálta mindezt békévé oldani”.²⁴ Mivel a Nyugat-nemzedék s különösen Babits 1911-ben publikált Vörösmarty-tanulmányairól több szakirodalom is folytatott vitát, jelen írásomban először azt vizsgálom, miként hatott a fiatal Babits versbeszédére Vörösmarty művészete, miként volt hatással saját nyelvszemlélete, költészetelméleti módszere Vörösmarty értelmezéséhez; majd azt igyekszem felmutatni, hogy Babits egész pályáját tekintve, miként változott a Vörösmartyról alkotott képe.

18 Babits: *A férfi Vörösmarty*, i. m. 290.

19 Babits: *A férfi Vörösmarty*, i. m. 285.

20 Uo. 291.

21 Szegedy-Maszák Mihály: *A vén cigány változó megítélése = A vén cigány*. Szerk. Füzfa Balázs. Szombathely, 2012, Savaria University Press, 237–261.

22 Szénási Zoltán: *A vén cigány irodalomtörténeti fénytorésekben = A vén cigány*, i. m. 262–271.

23 Végh Balázs Béla: *A nyugatosok Vörösmarty-olvasata = A vén cigány*, i. m. 272–277.

24 Kappanyos András: Babits Vörösmartyja. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2020, 5–6, 725.

Babits a század elején még nem tulajdonított nemzeti funkciót a költészetnek: egy modernebb, dekadens, elsősorban világirodalmi mintákból táplálkozó, az esztétikai minőséget előtérbe helyező verseszményt képviselt. Baudelaire-Verlaine költészetéből kapott ihletést a versíráshoz, de a franciák mellett az angol és az amerikai költészet is vonzotta: Swinburne, Longfellow és E. A. Poe zeneisége, verstani bravúrja is inspiráló volt számára. Babits a világirodalom változatos színeit ízlelgette: az antik görög–latin klasszikusok és a 19. századi líra nyomán a szövegalkotás új lehetőségeit próbálgatta. A *Levelek Iris koszorújából*, az 1909-ben megjelent első kötete többféle szólammal játszik. Az eltérő világirodalmi mintákat integráló formai-tematikai sokszínűségben a 19. századi magyar hagyományból Arany János- és Vörösmarty-allúziók is felsejlenek. A fiatal Babits mindig más szövegek hatáslélektani párhuzamaival folytat dialógust. A kötetben megkülönböztethetjük a szó szerinti idézeteket, az utalásokat, a közismert szövegrészek integrálását vagy a nehezebben megfejthető, lapangó intertextusokat. Az intertextualitás a legkülönfélébb poétikai eljárásokkal: verscímekben feltüntetett utalásokkal, motívumok felidézésével, szó szerint átvett idézetek vagy fordítások beemelésével, a versnyelv és a -forma stílusimitációs költői játékával van jelen. A verscímekben is megidézett Horatius (*In Horatium*) vagy Zrínyi (*Zrínyi Velencében*) éppúgy a vers szerző-teremtő inspirálója, mint az „Odi profanum vulgus et arceo” szó szerinti fordítása az *In Horatiumban* vagy a *Sunt lacrimae rerum* eredeti Vergilius-sor címbe emelése. A homéroszi – Arany János-i eposzokra való rájátszás figyelhető meg a *Darutörpeharcban*, a Vörösmarty-tradíció továbbélésére találunk példát a *Zrínyi Velencében* szonett „élni és halni kell; mely ápol s eltakar” sorában. A magyar hősi múltat idéző, Velencében járó ifjú Zrínyi, a későbbi hadvezér költő-Zrínyi, a *Szigeti veszedelem* reminiscenciái, a Vörösmarty-allúziók, valamint a költőlet státusán töprengő lírai én szituációja adja a vers intellektuális élménysorát. Babits az álarcos versben az emlékezet egyedi működtetésével: intellektuális rétegzéssel, tudatos rájátszással valósítja meg poétikai elképzeléseit. Ez némiképp összefüggésbe hozható *Az ifjú Vörösmarty* című tanulmányával, amelyben Vörösmarty Zrínyiről szóló művének klasszikus tömörségét méltatja. A Zrínyi-hatást más Vörösmarty-művekben is bemutatja. A *Zalán futása* megjelenése után Vörösmarty „végtelenbe lendül, időközön túl keres tündérvölgyeket és délszigeteket”.²⁵ Felszabadult fantáziájának Zrínyi-köntöst szab, az ifjú Vörösmarty szomjazza a sosem hallott és sosem látott művészetet, de a „hagyományos versekben újat és hallatlant akar teremteni.

›Nincs kedvem, sem időm mindennapi dolgokat írni,
Újat írok, nagyot is, kedvest is, rettenetést is –‹

*

25 Babits: *Az ifjú Vörösmarty*, i. m. 252.

›Én is oly dalt mondok világ hallatára
Melynek égen, földön ne légyen határa.‹

mert érzi agyában rengeteg képek soha nem álmodott nyüzsgésével, hogy ez a nyüzsgés, amint az ő lelkében, az ő lelkének zenéjével egybejött, maga egy egészen új világ

›Amit fül nem hallott, a szem meg nem jára
Azt én írva lelém lelkem asztalára.‹²⁶

A *Délszigetből* és a *Tündérvölgyből* Babits által kiragadott idézetek, valamint a magyarázó sorok (régiben sosem hallott dalok megteremtésére való törekvés) egybecsengenek a *Levelek Iris koszorújából* kötetet nyitó *In Horatium* óda kezdő soraival, amely jól szemlélteti a fiatal Babits szövegalkotói szemléletét. A verscím is jelzi az odafordulás és elutasítás kettősségét: antik elődjét választja mintául, hogy kifejezhesse elkülönülését. Az *Odi profanum vulgus et arceo* kezdetű Horatius-versszak lefordításával fogalmazza meg saját költői programját: vagyis „carmina non prius audita / ... canto” – „hadd dalolok soha nem hallott verseket”.

*„Gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg!
ne rezzents nyelvet: hadd dalolok soha
nem hallott verseket ma, múzsák
papja, erős fiatal füleknek.”*

A több évszázados hagyománnyal rendelkező múlt öröksége ad alkalmat arra, hogy üzenjen a jövő számára: vagyis „a soha-meg-nem-elégedés” himnuszát, a régi formába öltözött, új eszmét és az örök változást, a „százszínű” költészet „kúsza, kerek koszorúját” hirdethesse. Ugyanerre a költészetelméleti módszerre világít rá Kosztolányinak 1904. augusztusában írott levelében „mindannyian keressük az új formát, és ezt egy nagyon régi formában találtuk meg. Érezzük azt a szörnyű dallam untságot, ami elveszi kedvünket legszebb énekeinktől; hogy nem tudunk új ruhát adni nekik.”²⁷ A régi forma és az újszerű lírai nyelv egymásba játsása volt tehát az induló Babits poétikai elképzelése. A szellemi elődeivel párbeszédet folytató költő, régebbi művek szöveg-hálójának együtteséből próbálja összefonni leveleinek sokszínű koszorúját. A sokszínű *Iris* beszédes színpadot megfestő kötet verseiben többször vall az ezerarcú világ megismerésének vágyáról és az újszerű kifejezés poétikai elvéről:

26 Uo. 252–253.

27 Babits Mihály – Kosztolányi Dezsőnek 1904. augusztus 20-án írt levele = Szerk. Buda Attila: *Kosztolányi Dezső levelezése, I. 1901–1907*. Pozsony, 2013, Kalligram Könyvkiadó, 171.

„Ekként a dal is légyen örökkön új,
a régi eszme váltson ezer köpenyt,
s a régi forma új eszmének
öltönyeként kerekedjen újra.”

(In Horatium)

Babits *Az ifjú Vörösmarty*ban saját költészetelméleti módszerét, vagyis a régi formában az új nyelvet fedezi fel; *A férfi Vörösmarty*ban pedig a filozófiai mélységet, léleklátását, a tragikumot és a lázas vibrálást sejt. Vörösmarty kései verseit a magyar költészet tetőpontjának tekinti, de Babits meglátása szerint verseinek idegen nyelven való tolmácsolása próbára tennék még a legzseniálisabb műfordítót is. A lírikusok közül Shelley-t éppúgy lefordíthatatlannak tartja, mint Aranyt és Vörösmartyt, mégsem lehet azt állítani „hogy például Arany és Vörösmarty nem lehetnek világirodalmi értékek: csak azért, mert külföldön, éppen a fordítások lehetetlensége miatt nem terjedhettek el”.²⁸ Igazi intellektuális kihívásnak tekinti Vörösmarty verseinek tolmácsolását. Erre a nehéz feladatra vállalkozott maga is, mikor Vörösmarty románcai közül *A haldokló leányt* latinra fordította. A tibullusi versmértékkel kísérletező költő *A férfi Vörösmarty* írásában megjegyzi: „E sorok írója megpróbálkozott Vörösmarty költeményeinek latinra való fordításával. Az olyanféle románcokat, mint *A haldokló leány*, Tibullus versmértékében ültette át. A klasszikus forma csodálatosan illett a költemény szelleméhez. 1828-ban, mikor a vers íródott, a költő még nem fedezte fel magának e formát. De szelleme már közeledett e forma szelleme felé.”²⁹ A latin fordítás, az eredeti versmértéktől való eltérés egyfajta költői játék lehetett a fiatal Babits számára. Kelevéz Ágnes kutatási nyomán ismeretes,³⁰ hogy Babits 1910-ben Fogarason *Az emberek* első nyolc és a *Gondolatok a könyvtárban* első tizennyolc sorának francia fordítását is elkészítette. Babits, aki maga is sokat tett a világirodalmi művek magyarországi népszerűsítéséért, méltán gondolhatott Vörösmarty legjelentősebb alkotásainak francia tolmácsolására. S bár az *Angyalos könyv* kéziratai között lappangó fordításokat nem közölte egyik fordításkötetében sem, Babits műfordítói kísérlete, hogy mestere bekerülhessen az európai irodalom áramába, figyelemre méltó vállalkozás. Babitsot mindig is foglalkoztatta a világirodalom vérkeringésébe való bekapcsolódás, a magyar irodalom tolmácsolása. Vörösmartyt szinte minden írásában (*Az ifjú Vörösmarty*,

28 Babits: *Magyar irodalom* = uő., *Esszék, tanulmányok, I.*, i. m. 235.

Babitsnak ezt az állítását igazolja Szegedy-Maszák Mihály is, mikor többek között a jelentős műfordítói gyakorlattal rendelkező Robert Sabatier és Michel Manoll *A vén cigány* francia műfordításainak a hibáit vizsgálja. Szegedy-Maszák Mihály: *A vén cigány változó megítélése*, i. m. 249–250.

29 Babits: *A férfi Vörösmarty*, i. m. 263.

30 Kelevéz Ágnes: „Magunk számára készített darabok”, *Babits versfordításai idegen nyelvekre* = uő., *Esti kérdések, Irodalomtörténeti nyomozás Babits költészetében*. Budapest, 2021, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 172–197.

A férfi Vörösmarty, Magyar irodalom, Az európai irodalom története, A mai Vörösmarty) világirodalmi kontextusba helyezi. A *férfi Vörösmarty*ban többek között Shelley, Keats és Meredith mellett méltatja: „Ahogy Vörösmarty utánozza a csalógány (és más madarak) hangját: az világirodalmi specialitás.”³¹ 1935-ös *A mai Vörösmarty* ünnepi beszédében így összegzi fiatalkori tanulmányainak Vörösmarty-képét: „Akit az igazi költészet dekadens szomja űzött, az külföldre vetette tekintetét. Francia és angol költőkért rajongott, [...] Baudelaire és Verlaine, Poe és Swinburne, Mallarmé és Rilke nevei röpködtek a borzas ifjú »nyugatosok« ajkán. [...] az idegen kincsek látása eszméltetett rá a saját gazdagságunkra. [...] egy új Vörösmartyt fedeztünk föl. [...] Egy halott költőt, aki modernebb volt minden elevennél! Egy klasszikust, aki idegesebb és izgatottabb minden dekadensnél! [...] Egy igazi mintanyugatos, ösünket és példaképünket!”³² A „mintanyugatosnak” tekintett példakép művészete meghatározó Babits egész irodalmi pályáján. Vörösmarty-allúziók szövik át több lírai alkotását. A burkolt idézetek művészi fortéllal idézik föl a Vörösmarty-hagyomány képzetkörét: többek között a *Himnusz Irishez (Éj monológja)*; az *Esti kérdés (Előszó, Éj monológja)*; az *Októberi ájtatosság (Zalán futása)*; *A Húsvét előtt (A vén cigány)*; *Háborús anthológiák (Emberék)*; *Verssor az utcazajban (Gondolatok a könyvtárban)*; *A könnytelenek könnyei (Szózat)* és *A cigány a siralomházban, Magamról (A vén cigány)*³³ is intertextuális kapcsolatot mutat Vörösmarty-művekkel. A jelen tanulmány keretein belül nem térek ki az egyes Babits-versek dialogikus szövegpárhuzamaira, de érdemes kiemelni, hogy Babitsot 1919-ig elsősorban Vörösmarty nyelvének képgazdagsága ragadja meg: „A nyelv gazdagsága mögött a képzetek, a lélek gazdagságának, a nyelv színessége mögött a lélek színességének kell rejtőznie.”³⁴ Ez a gondolat egybecseng az 1919-es *Az irodalom elmélete* című egyetemi előadásában megfogalmazott elvekkel, mely szerint az irodalom célja „a lélek érzelmeit felszabadítani”; az irodalom lényege „a lélek tartalmának teljes visszaadása”.³⁵

Az első világháború kitörése, annak vészterhes légköre világnézeti változást hozott pályáján. A pusztító háború gyötrelmeiben mélyen megrendült Babits Kanthoz fordul, elsőként a német filozófus békegondolata ad neki lehetőséget, hogy kimondhassa a békeeszme szükségességét. A pacifista Babits mindennél

31 Babits: *A férfi Vörösmarty*, i. m. 285.

Babits *Az irodalom elmélete* című írásában is említi a csalógány világirodalmi megjelenítését: „Az angol költészetben ez a két madár folyton megjelenik. Ott van Shelley *A pacisirtához* című szép verse. Még imitálni is próbálják a két madár hangját: Milton és Meredith, aki költeményeiben leghívebben kottába szedte. Nálunk is ott van Arany *Fülemilé-je*, mely érzékíti a trillázó hangzást. Ez a két madárhang egészen beidegződött az angol költészetbe”. Babits: *Az irodalom elmélete* = uő., *Esszék, tanulmányok, I.*, i. m. 357.

32 Babits: *A mai Vörösmarty*, i. m. 302.

33 Rába György: *Babits Mihály költészete, 1903–1920*. Budapest, 1981, Szépirodalmi Kiadó, 455.

34 Babits: *Az ifjú Vörösmarty*, i. m. 277.

35 Babits: *Az irodalom elmélete*, i. m. 356.

jobban várta a háború befejezését. Az 1918-as őszi forradalommal a politikai rendszer megváltozását, a várva várt béke eljövételét remélte, és szokatlan aktivitást fejtett ki ennek érdekében. Bizakodva tekintett a forradalmi változásokra, s ekkor még nem sejtette, hogy életének legviszontagságosabb időszaka előtt áll.

Az 1919-es esztendő fordulópontot jelentett Babits Vörösmarty-értelmezésében. 1919. február 15-én az *Új Világ*ban közölt, később sokat támadott *Az igazi haza. Cikk a Szózatról* című írásában azt hangsúlyozza, hogy véraldozat és öldöklés nélkül kell a nemzetnek megmaradni a hazában, mert ha fogyatkozik a hazában élő nép, akkor elvész az emberiség is: „Ez az a haza, amelyre igenis szüksége van az emberiségnek, amelyet meg kell őrizni az emberiség számára. A haza, amelyet mi magunkban hordunk, és amely nem veszhet el, mert egy az emberekkel, a néppel, amely ki nem irtható, hanem él. Megfogyva bár, de törve nem! Nem meghalni kell ezért a hazáért, hanem élni: mert ez a haza nem a halálunkból, hanem az életünkben él.”³⁶ Babits ebben az esszéjében Vörösmarty *Szózat* című versének sorain keresztül, de a világháborús összeomlás utáni válsághelyzetben értelmezi a nemzet és az Emberiség viszonyát. S továbbra is a világbéke etikai elkötelezettjeként az Emberiséget, a világ sorsát előrébb valónak tartja, mint a nemzetet. Cikkében Vörösmarty újraértelmezésére is reflektál: „A világháború, amelynek közepében mi vérzünk ezer sebből, szegény, tévútra vitt ország – és kiáltozunk, kétségbeesve, életet vagy halált: S népek hazája, nagy világ! Ó, milyen máshogyan olvasom ma a Szózat-ot, mint még öt év előtt! Mennyivel jobban megértem a költőt!”³⁷ Babits 1919-es tevékenysége: közéleti és kulturális szerepvállalása, az egyetemi tanári kinevezése, *Az igazi haza* című cikk a tanácsköztársaság bukása után visszatetszést keltett. Retorziók sora következett: 1919 júniusában tanári pályafutása véget ért. Az 1919-es cikkében kifejtett haza- és nemzetfogalomra hivatkozva elvesztette állását; 1919 decemberében a Középiszkolai Tanári Fegyelmi Bizottság vizsgálatot indított ellene; 1920 februárjában a Petőfi Társaság tagjai közül (Móricz Zsigmondal együtt) kizárták; majd márciusban egy fegyelmi határozattal nyugdíjának elvesztésére ítélték. 1919-ben a politikai csatlósással párhuzamosan, poétikai fordulat is bekövetkezett pályáján: a világirodalmi mintákkal kísérletező költőből értékvédő művész lett. Az 1920-as években jó néhány költeménye rávilágít a tragikus történelmi tapasztalok igazságára, a háborút veszített ország gyötrelmeire, a sokat szenvedett magyarság küzdelmére. A trianoni békeszerződés után megszorodnak a *Csonka Magyarország* sorsát sirató fájdalmas szövegei, de már 1920 tavaszán, tehát még június 4-e előtt végigtekint az ország veszteségein a szintén Vörösmarty ihlette *A könnytelenek könnyei* keserves sőhajáiban:

36 Babits Mihály: *Az igazi haza = uó., Esszék, tanulmányok, I., i. m. 353.*

37 Babits: *Az igazi haza, i. m. 351.*

„s zokogva, hajh, hogy annyi szív
hiába onta vért,
a könnytelenek könnyei
legyetek a honért!

...

Szakadjatok ki, bús szavak!
Sem élet, sem halál:
egy örült nemzet eleven
megnyílt sirjában áll.

S a sirt népek veszik körül,
öröklő káröröm;
és kígyó csúsz a sir fölött,
de virág nem terem.”³⁸

Az 1920-as évektől előadásában, ünnepi beszédeiben is jellemző a Vörösmarty művekre való intenzív reflektáltság, de már nem az epikus Vörösmarty hexameterének képgazdagsága vagy az *Éj monológjának* filozófiai mélysége foglalkoztatja, hanem a tragikus nemzetsorsot vizionáló Vörösmarty, a *Szózat* és az *Előszó* költője.

Mikor 1929. február 27-én Farkas Gyula irodalomtörténész meghívására a Collegium Hungaricum szervezésében a berlini Humboldt Egyetem nagytermében³⁹ előadást tartott, a magyar irodalom legnagyobbjairól német nyelven felolvasott beszédében⁴⁰ is utalt Magyarország trianoni veszteségeire. A 19. századi költők közül a nemzeti forradalom dalnokát, Petőfit, a túlérzékeny Aranyt és a nemzete problémáihoz láncolt, tragikus lázban égő Vörösmartyt méltatta: „A magyar dalnok, Vörösmarty, a honfi-érzést az emberiség szemszögéből éli át, [...] különös lázzal telíti nemzete tragikus helyzetének tudata”⁴¹ Babits berlini beszédében Vörösmarty tragikus sorsérzésének aktualitását hangsúlyozta, majd a pazar költői képek és lázas érzések egyensúlyát elveszítő művészt ismét a modern európai líra magaslataihoz mérte.

38 Babits Mihály: A könnytelenek könnyei. *Nyugat*, 1920/7-8, 437.

39 A német fővárosban találkozott többek között Farkas Gyulával, az akkor Berlinben tanuló, később rendezőként és színházigazgatóként ismert Németh Antallal, a későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszterrel Keresztury Dezsővel, Kánya Kálmán berlini követtel, valamint a német tudományos és szellemi élet vezetőivel, többek között Becker kultuszminiszterrel, németországi népszerűsítőjével, Stefan I. Kleinnel és Walter von Molo osztrák költővel.

40 Turóczi-Trostler József német fordításában olvasta fel előadását. Babits Farkas Gyula javaslatára *Tanulmány a magyar irodalomról (francia közönség számára)* című írását fordította le német nyelvre, ami 1927-ben a *Nyugatban*, majd Gyergyai Albert francia fordításában *La Revue Mondiale* 1928. júliusi számában is megjelent.

41 Babits: *Tanulmány a magyar irodalomról (francia közönség számára)* = uő., *Esszék, tanulmányok, II.*, i. m. 117.

Később, 1935-ben a Vörösmarty Irodalmi Társaság elnöke, Szarka Géza és egykori évfolyamtársa, György Oszkár meghívására *A mai Vörösmarty* címmel előadást tartott Székesfehérváron. A berlini beszédéhez hasonlóan Vörösmarty aktualitását hangsúlyozta: „Ime a mai Vörösmarty: rettenetesen, véresen aktuális költő.”⁴² Babits a *Szózat*, *Az emberek*, *Gondolatok a könyvtárban*, *Országháza*, *Előszó* versidézetekkel bizonyította, hogy Vörösmarty „nemcsak a magyar nemzet költője volt, hanem általában a nemzeti létforma költője”.⁴³ Babits 1935-ös *A mai Vörösmarty* című beszéde abból a szempontból is jelentős, hogy több személyes élmény felidézése mellett összegzi Vörösmarty-olvasatának változásait, ifjúkori tanulmányairól és Vörösmarty-képének változásáról a következőket vallotta: „Ez a negyedszázados tanulmány mintha nem is ugyanarról a Vörösmarty-ról szólna, akiről ma kell itt beszélnem. Vörösmarty azóta megváltozott. [...] Amint elnézem arcát s tünődöm változásain, engem magamat is meglep. [...] A mai Vörösmarty [...] magán viseli, régi évszázadának nyomain túl ennek a rettenetes utolsó negyedszázadnak jegyét is. Mintha ő is keresztülment volna a világháborún és az emberiség minden válságán, amit mi, késő olvasók megértünk.”⁴⁴

Babits *A mai Vörösmarty* ünnepi beszédét *Vörösmarty és hazája* címmel az *Ezüstkor* kötetében publikálta. Itt jelent meg *A Szózat ünnepére* című írása is. 1936-ban a *Szózat* megírásának centenáriumán még egyszer eltűnődik a nemzet költőjének sötét, tragikus énekén. Ismét kiemeli Vörösmarty időszerűségét, a tragikus történelmi múlt tapasztalataival újraértelmezi a *Szózatot*: „A Szózat századának elején Világos áll, a végén Trianon. Kétszer torpantunk meg az óriás sír szélén, s újra és újra fogalmazzuk a patetikus veszkiáltást, a kétségbeesett fellebbezést az Emberiség fórumához:

›Népek hazája, nagy világ!‹⁴⁵

Babits a *Szózatról* szóló írásában a nemzet létét fenyegető végzettel, a múltban elszenvedett történelmi traumákkal utal a mű aktualitására.

Összegezve elmondható tehát, hogy Babits életműve egészét átszövi Vörösmarty művészetének inspiratív hatása. Már a világháborút követően rádöbben a *Szózat* tragikus jóslataira, később 1929-es berlini beszédében, az 1935-ös fehérvári előadásában és a *Szózat* centenáriumára írott esszéjében is Vörösmarty időszerűségét, a történelmi traumák után újraértelmezhető korszerűségét hangsúlyozta. Az 1930-as években már másképp gondolkodik az 1910-es évek elején keletkezett ifjúkori tanulmányairól: párbeszédet hoz létre a korábbi és a kései írásai között. Ebből a párbeszédből arra következtethetünk, hogy Babitsnak is

42 Babits: *A mai Vörösmarty*, i. m. 305.

43 Uo. 304.

44 Uo. 302.

45 Babits: *A Szózat ünnepére* = uő., *Esszék, tanulmányok*, II., i. m. 318.

két Vörösmarty létezett: egy „lázás és ragyogó dekadens, a csillagok és messziségek szerelmese”⁴⁶ és egy „a nemzete problémáihoz láncolt”⁴⁷ hazafias, tragikus sorsú költő. A kor történelmi változásainak tükrében módosul Vörösmartyról kialakult képe, ahogyan *Az új klasszicizmus felé* írásában is hangsúlyozza: „Az írónak választania kell idő és örökkévalóság, korszerű mondanivalók és örök emberi között: a kompromisszum mindinkább lehetetlen.”⁴⁸

46 Babits: *A mai Vörösmarty* = i. m. 302.

47 Babits: *Tanulmány a magyar irodalomról (francia közönség számára)* = uő., *Esszék, tanulmányok, II.*, i. m. 118.

48 Babits: *Új klasszicizmus felé*, = uő., *Esszék, tanulmányok, II.*, i. m. 84.